

УДК [159.97:343.91-056.34]:316

Т. О. ПЕРЕВОЗНА,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології факультету управління та бізнесу
Харківської державної академії культури;

І. О. ВІДЕНЄСВ,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології факультету управління та бізнесу
Харківської державної академії культури;

О. М. ХАРЦІЙ,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології факультету управління та бізнесу
Харківської державної академії культури

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ УЗГОДЖЕНОСТІ СИСТЕМИ ТЕРМІНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРАВОПОРУШНИКІВ З АНОМАЛІЯМИ ОСОБИСТОСТІ

Досліджено особливості структури ціннісних орієнтацій в ідеальному уявленні, а також в усвідомлюваному й неусвідомлюваному аспектах в осіб зі специфічними розладами особистості та протиправною поведінкою. Показано, що визначені структурно-динамічні характеристики ціннісної сфери аномальних особистостей опосередковано детермінують особистісну дисгармонію як чинник протиправних дій. Визначення функціонально слабких місць у системі саморегуляції психопатичних особистостей сприяє оптимізації психологічної допомоги людям, котрі страждають специфічними розладами особистості, та подальшому вдосконаленню засобів запобігання правопорушенням.

Ключові слова: специфічні розлади особистості, ціннісні орієнтації, усвідомлювана ієрархія цінностей, неусвідомлювана ієрархія цінностей, ідеальна ієрархія цінностей, протиправна поведінка.

Perevozna, T.O., Videniev, I.O. and Khartsii, O.M. (2016), "Regarding the issue of researching coordination of the system of terminal values of offenders with personality abnormalities" ["Do pytan'nia doslidzhennia uzhdzhenosti systemy terminalnykh tsinnosti u pravoporushnykiv z anomaliiamy osobystosti"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 138–142.

Постановка проблеми. Як відомо, рівень протиправної поведінки в нашому суспільстві залишається високим протягом багатьох років. Високою також залишається питома вага правопорушень, скоєних особами зі зміненими формами особистісного функціонування. Проблема попередження правопорушень з боку осіб, які мають особистісні розлади, є об'єктом комплексного дослідження, що проводиться кримінологами, психіатрами та психологами. З іншого боку, традиційним для вітчизняної науки є дослідження аномальної особистості в контексті кримінальної патопсихології. Актуальним також залишаються дослідження структурних і функціональних характеристик психічних процесів в умовах юридично-релевантних ситуацій та аналіз психологічних механізмів неправослухняної поведінки.

Як відомо, орієнтація на індивідуалізацію правосуддя є сучасною світовою тенденцією, що знайшло своє відображення в актуальному Кримінальному кодексі нашої держави. У кон-

тексті сучасних досліджень загальноприйнятим є визнання специфічних особистісних чинників, зокрема тих, що притаманні специфічним розладам особистості, як значущих факторів, що визначають конкретні правові наслідки для окремого правопорушника. Методологічно правильна оцінка криміногенного значення цих характеристик, їх ролі в патопсихологічних механізмах протиправної поведінки важлива не лише з позиції оцінки карно-релевантних проявів аномальної особистості, але і з точки зору профілактики суспільно небезпечних дій таких осіб та корекції їх поведінки в цілому. Визнання змістових утворень психопатичної особистості як центральної ланки в системі детермінант соціально неприйнятної поведінки є визначальною передумовою побудови дієвих профілактичних і корекційних програм. Загальновизнаним є розуміння криміногенного значення особистісних аномалій як внутрішніх чинників, що формують умови для полегшення реалізації протиправних дій, а не причин злочинної поведінки.

Підвищена криміногенність аномального особистісного функціонування психопатичних осіб розглядається як чинник, зумовлений не наявністю особистісної патології як такої, а особливостями ціннісно-змістової сфери психопатичних осіб, що зумовлюють деформацію мотиваційних процесів. Системи ціннісних орієнтацій визнаються системоутворюючим фактором формування законослухняної або протиправної поведінки людини. Патопсихологічні дослідження протікання змістових процесів в умовах особистісної патології свідчать про різноманітні викривлення в системі цінностей, порушення функціонування ціннісно-змістових структур у такого контингенту осіб. Дослідження, реалізовані в цьому напрямку, дозволили описати феномен дефіцитарності механізмів регуляції власної поведінки, зокрема, опосередкування діяльності у психопатичних особистостей. Разом з тим виявлено патологічно підвищену лабільність змістової сфери психопатичної особистості, що є результатом недостатньої сформованості ієрархізованої системи особистісних змістів. Продемонстровано зв'язок недостатньої сформованості та лабільності змістової сфери зі ступенем соціальної дезадаптації. Крім того, показано, що зниження регуляторної функції змістових установок лежить в основі імпульсивної поведінки психопата, зниження гальмівного впливу норм і цінностей, зниження здатності прогнозувати можливі наслідки власних дій. Також описано такі порушення, як відхилення в структурі мотивів, їх ієрархії, змістоутворення, самооцінки, рівня домагань, самоконтролю та критичності в аномальних особистостей [1–7].

Водночас потребує подальшого розвитку дослідження впливу особливостей структурно-динамічних характеристик ціннісно-орієнтаційної сфери психопатичної особистості на формування правослухняної або протиправної поведінки цих осіб. У зв'язку з тим нами було здійснено дослідження узгодженості системи термінальних цінностей у правопорушників з аномаліями особистості. Зокрема, метою дослідження був аналіз інтегрованості ідеального уявлення щодо значущості термінальних цінностей з усвідомлюваним та неусвідомлюваним ставленням до цих цінностей у психопатичних особистостей.

Методика дослідження. Для досягнення означеної мети як досліджувану групу було обстежено 100 осіб зі специфічними розладами особистості, котрі притягались до кримінальної відповідальності внаслідок вчинених ними протиправних дій. Контрольну групу склали

50 психічно здорових особистостей, котрі на момент дослідження не мали скарг на психічне і фізичне здоров'я та не притягались до кримінальної відповідальності. За віковими, гендерними, освітніми й соціально-демографічними показниками контрольна група була ідентична досліджуваній групі. Уявлення піддослідних щодо ідеальної ієрархії термінальних цінностей досліджувались за допомогою рангової решітки як варіанту репертуарного тесту Дж. Келлі [8]. Для оцінки систем усвідомлюваних цінностей була використана методика «Співвідношення «цінності» та «доступності» в різних життєвих сферах» О. Б. Фанталової, в основі якої – техніка дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокіча [9]. Перелік термінальних цінностей цієї методики використовувався нами в дослідженні всіх трьох аспектів [9]. Неусвідомлювані аспекти ставлення до цих цінностей досліджувались з використанням Колірного тесту ставлень О. М. Еткінда, в основі якого – кольороасоціативний експеримент [10].

Виклад основного матеріалу. На основі отриманих даних нами було проведено порівняльний аналіз ідеальної, усвідомлюваної та неусвідомлюваної ціннісних ієрархій як відображення усвідомлюваного, неусвідомлюваного та ідеального рівнів ставлення до основних життєвих цінностей в досліджуваних групах. Результати порівняння ієрархій ідеального уявлення про значущість термінальних цінностей, усвідомлюваних і неусвідомлюваних виборів у досліджуваних групах наведено в таблиці.

Як демонструють наведені результати, уявлення правопорушників – аномальних особистостей та досліджуваних контрольної групи щодо ідеального значення термінальних цінностей мають певну схожість. В обох ієрархіях найвище місце відведено цінності «цікава робота» та оцінено цінність «творчість» як найменш привабливу.

В той же час досліджувані основної групи оцінили як привабливіші цінності «активне діяльне життя», «здоров'я», «цікаву роботу», «впевненість у собі», «свободу» та «творчість». Щодо узгодженості цих показників з усвідомлюваним та неусвідомлюваним рівнями ставлення до цих цінностей отримано такі дані. В досліджуваній групі мали місце значні розбіжності між уявленнями про ідеальне значення цінностей і усвідомлюваним в неусвідомлюваних рівнями ціннісно-орієнтаційних відносин. Всі цінності мали різні позиції в трьох наведених ієрархіях.

**Показники ідеальної, усвідомлюваної та неусвідомлюваної ієрархії
для основної і контрольної групи**

№	Цінність	Місце в ієрархії					
		Основна група			Контрольна група		
		Ід.	Усв.	Неусв.	Ід.	Усв.	Неусв.
1.	Активне діяльне життя	10	11	5	10	11	4
2.	Здоров'я	5	2	1	6	1	1
3.	Цікава робота	1	9	11	1	8	9
4.	Краса природи та мистецтва	9	10	2	9	12	2
5.	Любов	7	4	3	3	3	3
6.	Матеріально забезпечене життя	8	7	10	11	7	12
7.	Наявність вірних друзів	4	3	9	5	4	7
8.	Впевненість у собі	2	5	8	4	6	6
9.	Пізнання	9	8	12	7	9	10
10.	Свобода	6	6	4	8	5	8
11.	Сімейне щастя	3	1	6	2	2	11
12.	Творчість	12	12	7	12	10	5

Водночас звертає на себе увагу той факт, що ієрархічний порядок цінностей в ідеальному баченні цінностей психопатичними особистостями має загальні тенденції з усвідомлюваною ієрархією. Крім того, ряд цінностей, зокрема «свобода» і «творчість», мали однакові місця в ієрархіях. В обох випадках це місця в кінці списку, що змістовно відображає низьку значущість цих цінностей в досліджуваній групі.

Також загальні тенденції зафіксовано стосовно таких цінностей, як «активне діяльне життя», «краса природи та мистецтва», «матеріально забезпечене життя», «наявність вірних друзів», «пізнання» та «сімейне щастя» в ідеальній та усвідомлюваній ієрархіях. Тобто визначені тенденції свідчать про досить високий рівень узгодженості між цими двома рівнями ставлення до базових цінностей.

Поряд з тим зафіксовано значні розбіжності у ставленні до таких цінностей, як «цікава робота», «здоров'я», «впевненість у собі». Змістовно цей факт демонструє наявність внутрішнього конфлікту відносно сфер життєдіяльності, що позиціонуються цими цінностями. Разом з тим спільні з неусвідомлюваною ієрархією тенденції не мають місця. Цей факт, а також вищеозначені спільні тенденції з усвідомлюваними виборами, ймовірно, пояснюються тим, що тактика побудови ідеальної ієрархії певною мірою усвідомлювалась досліджуваними.

В контрольній групі діагностовано інші тенденції. По-перше, звертає на себе увагу наявність загальних тенденцій між уявленням про ідеальне ставлення до термінальних цінностей та усвідомлюваним і неусвідомлюваним ставленням до цих цінностей. Насамперед це стосу-

ється таких цінностей, як «любов» та «впевненість у собі», що отримали симетричну оцінку в кожному з трьох ранжувань. Крім того, ідеальний та усвідомлюваний вибори продемонстрували однакові позиції стосовно цінностей «активне діяльне життя», «наявність вірних друзів», «сімейне щастя» та «творчість», з неусвідомлюваною ієрархією – стосовно цінностей «матеріально забезпечене життя» та «свобода».

Таким чином, порівняльний аналіз уявлень про ідеальну ієрархію термінальних цінностей з усвідомлюваним та неусвідомлюваним рівнями ціннісних орієнтацій свідчить про наявність в аномальних особистостей – правопорушників значного ступеня неузгодженості різних аспектів ціннісно-орієнтаційної діяльності. В контрольній групі зафіксовано достовірно більшу узгодженість між різними рівнями ставлення до провідних життєвих цінностей.

Висновки. Як було продемонстровано вище, в умовах наявності специфічних розладів особистості, обтяжених протиправною поведінкою, мають місце певні структурно-змістові особливості ціннісних систем. Ціннісно-орієнтаційна система аномальних особистостей характеризується рядом структурних трансформацій, що зумовлюють дефіцитарність їх як детермінант регуляції особистістю власної поведінки. Провідними структурними особливостями цих особливостей є: недостатня структурованість елементів ціннісно-орієнтаційної системи, пов'язана зі слабкою усвідомленістю власних змістових одиниць; низький показник узгодженості цих елементів та їх висока конфліктність, що призводить до автономії функціонування окремих цінностей, дисгармонії та

непродуктивності їх як провідних детермінант регуляції поведінки. Дисгармонія між уявленням про ідеальну ієрархію цінностей та усвідомлюваним і неусвідомлюваним ставленням до цих змістових утворень демонструє низьку повноту свідомості аномальної особистості, яка зумовлюється особливостями когнітивної сфери психопатичних особистостей, зокрема, несформованістю навичок роботи з власними змістовими утвореннями, а також слабкістю рефлексії та самоаналізу, результатом чого є недостатня

потенційна здатність ціннісних орієнтацій відігравати роль змістових регуляторів життєдіяльності аномальних особистостей. Подальше дослідження структурно-динамічних особливостей ціннісно-орієнтаційних систем у структурі регуляції аномальними особистостями власної поведінки сприятиме оптимізації психологічної допомоги людям, котрі страждають специфічними розладами особистості, та подальшому вдосконаленню засобів запобігання правопорушенням, здійснюваним цими людьми.

Список бібліографічних посилань

1. Зотова О. И. Проблемы отклоняющегося поведения // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. М.: Наука, 1976. С. 343–365.
2. Зябкина И. В. Нарушения волевой регуляции деятельности у больных шизофренией и психопатических личностей. *Вопросы психологии*. 1995. № 5. С. 116–133.
3. Кудрявцев И. А., Сафуанов Ф. С., Васильева Ю. А. Особенности регуляции деятельности психопатических личностей смысловыми (мотивационными) установками. *Журнал неврологии и психиатрии*. 1985. № 12. С. 1837–1842.
4. Перевозная Т. А. Противоправное поведение несовершеннолетних правонарушителей как результат неверной оценки ситуации. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. Вип. 49. 2012. № 1009. С. 280–282.
5. Перевозная Т. О. Ціннісні орієнтації в системі гальмуючих агресію структур у правопорушників зі специфічними розладами особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. Вип. 51. 2013. № 1046. С. 241–244.
6. Шестопалова Л. Ф., Перевозная Т. А. Особенности ценностно-смысловой сферы и нарушений механизмов социальной адаптации у психопатов, реализовавших противоправные действия. *Журнал психиатрии и медицинской психологии*. 1999. № 2. С. 81–92.
7. Шестопалова Л. Ф., Перевозная Т. А. Ценностно-смысловая сфера личности со специфическими расстройствами и склонностью к противоправному поведению. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24, № 3. С. 66–71.
8. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности: Руководство по репертуарным личностным методикам. М.: Прогресс, 1987. 236 с.: ил.
9. Фанталова Е. Б. Об одном методическом подходе к исследованию мотивации и внутренних конфликтов. *Психологический журнал*. 1992. Т. 12, № 1. С. 107–117.
10. Эткинд А. М. Цветовой тест отношений и его применение к исследованию больных неврозами // Социально-психологические исследования в психоневрологии/под ред. Е. Ф. Бажина. Л., 1980. С. 110–114. (Труды Ленинградского научно-исследовательского психоневрологического института им. В. М. Бехтерева; т. 93).

Надійшла до редколегії 17.11.2016

ПЕРЕВОЗНАЯ Т. А., ВИДЕНЕЕВ И. А., ХАРЦИЙ Е. Н. К ВОПРОСУ ИССЛЕДОВАНИЯ СОГЛАСОВАННОСТИ СИСТЕМЫ ТЕРМИНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ С АНОМАЛИЯМИ ЛИЧНОСТИ

Исследованы особенности структуры ценностных ориентаций в идеальном представлении, а также в осознаваемом и неосознаваемом аспектах у лиц со специфическими расстройствами личности и противоправным поведением. Показано, что выявленные структурно-динамические характеристики ценностной сферы аномальных личностей опосредованно детерминируют личностную дисгармонию как фактор противоправных действий. Определение функционально слабых мест в системе саморегуляции психопатических личностей способствует оптимизации психологической помощи людям, страдающим специфическими расстройствами личности, и дальнейшему совершенствованию средств предотвращения правонарушений.

Ключевые слова: специфические расстройства личности, ценностные ориентации, осознаваемая иерархия ценностей, неосознаваемая иерархия ценностей, идеальная иерархия ценностей, противоправное поведение.

PEREVOZNA T. O., VIDENIEIEV I. O., KHARTSII O. M. REGARDING THE ISSUE OF RESEARCHING COORDINATION OF THE SYSTEM OF TERMINAL VALUES OF OFFENDERS WITH PERSONALITY ABNORMALITIES

It has been indicated that nowadays the research of structural and functional characteristics of mental processes in the conditions of legal and relevant situations and analysis of psychological mechanisms

of illegal behavior remains topical. Meanwhile, the field of problems requiring further development, still includes the research of the impact of structural and dynamic features of values area of psychopathic personality on the formation of lawful or illegal behavior of these individuals.

Considering this the authors have realized the research of coordination of the system of terminal values of offenders with personality abnormalities. The objective of this study was the analysis of the integration of perfect idea concerning the importance of the terminal values with conscious and unconscious attitude to these values in psychopathic personalities. The idea of the subjects on the ideal hierarchy of terminal values have been studied by the assistance of a lattice rank as a version of repertory test of George Kelly. To evaluate the systems of perceived values the authors have used the method of “Correlation of “Values” and “Accessibility” in various spheres of life” of E. B. Fantalova. Unconscious aspects of the attitude to the data values have been studied by using a Color test of attitudes of A. M. Etkind.

On the basis of obtained data the authors have conducted a comparative analysis of ideal conscious and unconscious value hierarchy as a reflection of conscious, unconscious and ideal levels of the attitude to the basic life values within the studied groups. It has been demonstrated that certain structural and dynamic properties of value area of abnormal personalities, indirectly determine the personal disharmony as a factor of illegal actions. Defining the functional weaknesses in the system of self-regulation of psychopathic personalities assists to optimize psychological aid to people suffering from specific personality disorders, and further improvement of the means of preventing offenses.

Keywords: *specific personality's disorders, values, perceived hierarchy of values, unconscious hierarchy of values, perfect hierarchy of values, unlawful behavior.*

УДК [159.9:351.74](477)(043.3)

Я. С. ПОСОХОВА,

*старший лаборант кафедри соціології та психології
факультету № 6 (права та масових комунікацій)*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3374-3930>

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕРЕІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Подано науковий аналіз проблеми психологічних бар'єрів професійної переідентифікації особистості на різних етапах професійної діяльності. З'ясовано, що психологічні бар'єри в більшості випадків – це реакція людини на об'єктивні труднощі. В емпіричному дослідженні отримані результати дозволили встановити, що порівняно з етапом первинної професійної підготовки у працюючих поліцейських вірогідно підвищується бар'єр помилкової установки, який свідчить про «міфотворчі», «романтичні» уявлення патрульних поліцейських стосовно своєї професії. На етапі професійної діяльності зменшується бар'єр сприйнятливості до нового, що зумовлює відхід від професійного догматизму, «вузькості» освіти, посилення орієнтації на нові ідеї, засоби діяльності та стратегії поведінки.

Ключові слова: *психологічні бар'єри, професійна переідентифікація, первинна професійна підготовка, професійна діяльність, патрульні поліцейські.*

Posokhova, Y.S. (2016), “Specifics of psychological barriers of professional re-identification of police officers in the early stages of professional activity” [“Spetsyfika psykhologichnykh barieriv profesiinoi pereidentyfikatsii politseiskykh na pochatkovykh etapakh profesiinoi diialnosti”], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 142–148.

Постановка проблеми. Становлення України як сучасної демократичної, соціальної, правової держави, а також її євроінтеграція невід'ємно пов'язані з успішним виконанням завдань із захисту прав і свобод своїх громадян. Загострилася проблема комплексного, системного реформування всієї системи правоохоронних органів,

яка б цілком відповідала міжнародним стандартам. Прагнення до європейських стандартів актуалізують питання високого професіоналізму і компетентності майбутніх поліцейських. Реформування правоохоронної системи вимагає ретельного відбору правоохоронців, враховуючи особистісні та професійні характеристики